

ZVÍŘATA ČTYŘ OKEN

ELIGIO STEPHEN GALLEGOS

ZVÍŘATA ČTYŘ OKEN

*Integrace myšlení, smyslového vnímání,
cítění a imaginace*

Přeložila Lenka Adamcová

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Gallegos, Eligio Stephen

[Animals of the four windows. Česky]

Zvířata čtyř oken : integrace myšlení, smyslového vnímání, cítění a imaginace / Eligio Stephen Gallegos ; z anglického originálu Animals of the four windows ... přeložila Lenka Adamcová. -- První vydání v českém jazyce. -- Praha : Maitrea, 2018
ISBN 978-80-7500-341-6

159.923.2 * 159.95 * 159.955 * 159.93 * 159.954.3 * 159.956 * 159.964.21 *
165.212:592/599 * (0.062)

- sebepoznání
- poznávání
- myšlení
- smyslové vnímání
- imaginace
- intuitivismus
- archetypy
- zvířecí symbolika
- populárně-naučné publikace

159.96 - Zvláštní duševní stavy a procesy. Hlubinná psychologie [17]

Eligio Stephen Gallegos, Ph.D.

Zvířata čtyř oken

Animals of the Four Windows

Copyright © Eligio Stephen Gallegos, 1991

Translation © Lenka Adamcová, 2016

Czech edition © MAITREA a.s., Praha 2018

ISBN 978-80-7500-341-6

*Pro mou dceru Nikayu
v naději, že její cesta
bude radostná,
kreativní
a
celistvá.*

Milí čtenáři,

snažíme se, aby naše knihy byly perfektní. Pokud i přesto objevíte v knize nějakou chybu, napište nám na nakladatelstvi@maitrea.cz a my ji rádi opravíme.

Děkujeme, Váš nakladatel.

Obsah

Předmluva od Edith Wallaceové	xi
Předmluva od Stephena Larsena	xv
Obhajoba	xxi
Úvod	xxiii
Čtyři způsoby poznávání	1
Myšlení	2
Smyslové vnímání	7
Cítění	8
Imaginace	13
Objevy v oblasti imaginace	17
Čakry	18
Síla rady	20
Zvířata smyslů	24
Zvířata polarit	25
Další zvířata	26
Čtyři okna	29
Sen	30
Zvířata čtyř oken	31
Omezení a vztahy mezi čtyřmi zvířaty	36
Léčivá síla zvířat ve vzájemném vztahu	38
Intuice jako samostatná dimenze	41
Vnitřní komunikace	45
Komunikace ze všech oken	45
Dosahování celistvosti	47

Kontrola imaginace prostřednictvím myšlení	48
Vztah a vlastnění	52
Myšlení a mapy reality	53
Komunikace a uvědomování	56
Poznávání prostřednictvím imaginace	59
Snění	59
Mytologie	60
Magie	60
Smyslové vnímání a schopnost přežít	61
Přežít vzdělávání	61
Právoplatnost imaginace	64
Kyvadlo se vrací zpátky	65
Myšlení na podporu celistvosti	66
Myšlení se vrací do rovnováhy	67
Hledání	69
Naše mytologická negramotnost	71
Věda a šamanismus	83
Identita a bytí	89
Teritoriální já	89
Sociální hranice	96
Stín	98
Poznáváme sami sebe	103
Myšlení kontroluje pozornost	105
Kapka se vrací do moře	108
Doba zmrzačeného myšlení	111
Emocionální doba temna	111
Doba zmrzačeného myšlení	112
Jazyk a sociální unifikace	117

Nejvyšší jádro naší živosti	118
Zralost	120
Bibliografie	123
Rejstřík	125
O autorovi	131

Předmluva od Edith Wallaceové

TOTO JE DŮLEŽITÁ KNIHA. Až ji dočtete, možná začnete pochybovat o svém dřívějším přístupu k sebepoznání a budete chtít vyzkoušet způsob, jakým Steve Gallegos nahlíží na naše fungování.

Uvědomíte si, že se díváte ze čtyř oken – k čemuž vás vyzval Steve. „Aha,“ řeknete si, „čtyři funkce!“ Správně, jsou tady ale modifikace a jedná se o odlišné setkání s těmito funkcemi a s tím přichází i hlubší porozumění. A pro Steva vždycky existují posvátná zvířata, takže kde je okno s nějakou „funkcí“, tam je – samozřejmě – také nějaké zvíře, pokud ho vyzveme, aby se ukázalo.

Zvířata se mohou objevovat také spontánně. Pak je čas zapojit se do rozhovoru s nimi, naslouchat, co nám tato posvátná zvířata (naše „vyšší podstata“) říkají. Steve nám ukazuje, jak účinné to může být. Setkala jsem se s jednou ze svých klientek těsně po přečtení rukopisu. Prostřednictvím synchronicity vyjádřila svoje pocity z daného okamžiku následujícím způsobem: „Vidím Ptáka uvězněného v kleci, který tlučé křídly o její mříže.“ Nezeptala jsem se, co pro ni Pták znamená, ale vyzvala jsem ji, aby na něj promluvila a zeptala se ho, jestli pro něj může něco udělat. S úlevou to udělala. Odpovědi byly neočekávané, překvapující. Člověk by se mohl domnívat, že Pták bude chtít pustit na svobodu a požádá ji, aby otevřela dvířka klece. Místo toho po ní chtěl (jednoznačně to pro ni byl „on“), aby mu vyčistila klec, aniž by projevil přání klec opustit. Odpovědi se zdály přesvědčivé a vyjadřovaly hlubší pravdu, než jakou zná naše vědomá mysl. Tomuto procesu bylo potřeba se dál věnovat a přinesl neočekávané odhalení, velkou úlevu od napětí a osvobození.

Steve Gallegos nám v této knize představuje nový přístup a důkazy jeho opodstatněnosti. Uvádí také variace na Jungovy

čtyři funkce, zejména na funkci intuice, kterou mění na „*imaginaci*“. V celé jeho práci hrají představy hlavní úlohu, jsou vysoce respektované a je jim dáována moc, kterou si zaslouží. To znamená, že je jim umožněno, aby hovořily samy za sebe, místo aby bylo myslí dovolováno redukovat jejich hodnotu a význam. Výsledkem je mnohem hlubší porozumění. Tento proces je v zájmu dosažení *celistvosti* a tedy i osvobození. Dalo by se říct, že dává božství v nás slovo, protože božství je sice v nás a projevuje se neustále, jsme schopni ho ale slyšet, jenom pokud nasloucháme a nezasahujeme svou analyzující myslí – potřebujeme být „prázdní“. Aby zdůraznil tento přístup, bere si Steve na paškál způsob, jak používáme *myšlení*. Není to myšlení jako takové, jedno ze čtyř „oken“, ale způsob, jak všechno měníme v záležitost myšlení a ztrácíme hloubku, posvátný rozměr a tápeme na cestě k celistvosti.

Člověk by si přál, aby tuto knihu hojně četli pedagogové a psychologové a metoda byla používána jako nový a účinný přístup. Je to opravdová „revize“ psychologie a mocný prostředek k pochopení a respektování našich niterných hlubin. Abychom si to zopakovali: je potřeba, abychom naslouchali, dívali se, důvěřovali a nechali mluvit to, co je v nás posvátné. Máme na tom skutečně také svůj aktivní podíl. Důraz je kladen na dosažení celistvosti prostřednictvím zkoumání čtyř oken; je potřeba naučit se používat to, co vidíme, s úctou, kterou si to zaslouží, a všimnout si skutečnosti, že celistvosti je dosahováno vzájemnou spoluprací těchto čtyř funkcí.

Dovolte Stevovi, aby vám to ostatní vyprávěl do podrobností. Zjišťuju, že nemohu jinak než se tímto hluboce uctivým přístupem nechat ovlivňovat. Vsadím se, že ani žádný otevřený čtenář a posluchač nedokáže odolat a nechá se jím zasáhnout.

A nechť všechny cítící bytosti dosáhnou celistvosti a svobody a působí ve prospěch ostatních.

Děkuji, Steve.

Edith Wallaceová, M.D., Ph.D.
Santa Fe, Nové Mexiko
říjen 1991

Edith Wallaceová se věnuje praktikování jungovské analýzy od roku 1951 převážně v New Yorku a v současnosti působí v Santa Fe; na svou práci se připravovala v New Yorku a s paní Emmou Jungovou a C. G. Jungem v Curychu. Byla také studentkou J. G. Bennetta v Anglii.

Její dlouhodobé workshopy s koláží jsou popsány v *A Queen's Quest: Pilgrimage for Individuation (Královnino hledání: Putování za individuaci)* vydaném v roce 1990. Často se objevuje na každoročních konferencích arteterapeutů a vyučovala na Pratt Institute a také na Jung Foundation a Jung Institute. Je součástí týmu Institute for Expressive Analysis a je emeritní redaktorkou *Journal for the Arts in Psychotherapy*. Její kapitola o aktivní imaginaci se objevuje v *Approaches to Art Therapy* sestaveném Judith Rubinovou. Její současný zájem je vyjádřený ve dvou článcích: *What does the Face of the Modern Day Shaman look like (Jak vypadá tvář šamana současnosti)* a *It is Not Only the Face (Není to jen obličej)*; oba vyšly v časopise *Impressions*.

Edith je oceňovaná malířka.

Předmluva od Stephena Larsena

VÝZNAMNÝ SIOUXSKÝ VIZIONÁŘ A JASNOVIDEC Black Elk (Černý jelen) měl sen, že se dostal do obrovského teepee, které se zdálo „velké jako samotný svět“. Uvnitř tohoto vigvamu byly namalované všechny čtyřnohé, létající a lezoucí bytosti. Přestože namalované, byly uvnitř tohoto tajemného medicinského vigvamu živé a povídaly Černému jelenovi o hlubokém mysteriu Wakan Tanky, Velkého Ducha, a o osudu lidstva. Zvířata, symboly a strážci naší pozemské pouti tak byli odhaleni zraku šamana coby věčné bytosti v božské imaginaci.

Mohli bychom tedy uvažovat nad tím, zda existuje cosi jako Noemova archa myslí, zóna proměnlivých identit, kde se lidská duše přeměňuje v tisícovku nadšených podob opeřených, chlupatých, rohatých, se zobákem či ohonem, představujících naše předlidské předky? Je zoosféra nějakým starobylým a tajuplným způsobem propojená se sférou psyché?

Joseph Campbell věnoval první díl svého monumentálního *Historického atlasu světové mytologie, cesty zvířecích sil* (*Historical Atlas of World Mythology, The Way of the Animal Powers*) právě tomuto konceptu. Jak zde ukazuje, leží původ lidské mytické imaginace v širých oblastech prehistorie: v období lovců a v našem nejstarším – šamanském – náboženství, které oslavuje spirituální moc a také pozemskou důležitost zvířat.

Zvířata čtyř oken (*Animals of the Four Windows*) jsou druhou knihou Stephena Gallegose věnovanou zkoumání stejné říše, ale spíše z pohledu psychologie než antropologie. Ve svém prvním díle *Osobní totem* (*The Personal Totem Pole*) popsal zcela nový způsob psychoterapie založený na jeho vlastním vizionářském prožitku,

při němž uviděl systém čaker, neboli uspořádání psychických center v ose lidské páteře, prostoupený přítomností zvířat. Jeho práce ve vzdělávání a psychoterapii je od té doby založena právě na tomto konceptu. Zdá se, že i dlouho poté, co jsme úmyslně zapomněli na svou zvířecí podstatu, spočívá imaginace živoucího ekosystému stále u kořene našich duší.

Proto se mnozí hrdinové z mýtů a pohádkových dobrodružství poté, co se vydali na svou cestu, setkávají s nějakým zraněným zvířetem. Za pomoc poskytnutou v tomto stadiu dobrodružství se jim vždy dostane odměny, říká jungovská analytička Marie Louise von Franz, protože instinktivní já si pamatuje lidskou loajalitu a pozornost. Příběhy ze všech koutů světa se hemží zmínkami o zvířatech: od magického koně, který hrdinu nese do – a pryč od – nebezpečí, ke drakům střežícím poklady nebo krásné panny, od mravence nebo blechy, kteří vidí důležité drobné detaily všemi ostatními přehlížené, až po jestřába nebo orla, jejichž upřený pohled zahrnuje velký obraz nahlížený z výšky. Je obtížné vyhnout se závěru, že zvířata odpovídají vlastnostem lidské duše a mýtus nebo pohádka jsou příběhem jejího zranění. Stephen Gallegos nám ukazuje svěží moudrost v chápání této prastaré pravdy.

Když jsem psal *The Shaman's Doorway (Bránu šamana)*, vydanou v roce 1976, inspirovanou mocným šamanským učením tradičních společností, pokládal jsem za důležité vytvořit vizi nového typu lidské bytosti, pro niž však tehdy existovalo jen velmi málo příkladů. Uvažoval jsem, jestli je tyto prototypy možné nejlépe najít mezi vizionáři, umělci nebo psychoterapeuty či třeba v jejich kombinacích. O několik let později na konferenci ve Vermontu nazvané „Common Ground“ jsem měl pocit, že jsem se s jedním takovým setkal v osobě Stephena Gallegose. Tato konference byla nádherným setkáním myslí, jež nikdy předtím nevstoupily vzájemně na své

území – biologů, ekologů, psychoterapeutů a umělců. Všichni však zjistili, že se od ostatních dozvídají velmi zásadní věci. Zejména Stephenův systém se mi jevil jako velmi elegantně jednoduchý. Začal, jak jsem navrhoval ve svém hypotetickém modelu, s vizí, kterou měl při běhání a jež obsahovala zvířata uspořádaná vertikálně v rámci jeho vlastní psýché.

Tato vize ho zavedla k vyzkoušení vnitřního dialogu a on zjistil, že vlastní psychika v podobě zvířat, která se objevovala v jeho představivosti, reaguje kreativním způsobem daleko přesahujícím všechna očekávání. Jak jsem předpokládal, tento dialog se prohluboval a rozšiřoval se jeho záběr.

V mém modelu ale šaman musí také sdílet svou vizi, předávat vizionářský oheň, aby uzdravoval a posiloval jeho komunitu. To už Stephen Gallegos dělal několik let, když jsem se s ním setkal. Tehdy už zaběhnutá psychoterapeutická praxe mu poskytovala příležitost k vyzkoušení jeho metody s dalšími lidmi, což by možná tradičněji založení občané mohli považovat za riskantní záležitost, on však dosáhl se svým postupem bezprostředních a potěšujících výsledků. Lidé reagovali na jeho metodu a nacházeli léčivý a regenerační proud, který z ní pramení. Začali ho přesvědčovat, aby pořádal workshopy a semináře a aby školil další therapy – což se všechno začalo dít v tempu udivujícím dokonce i jeho samotného, jako by přitom měl nějaké neviditelné pomocníky. (Bylo to přesně to, co se podle slov Josepha Campbella děje, když „jdete za svým štěstím“.) Velmi záhy uváděl spoustu lidí do nového stylu vnitřní práce. Tato metoda seznamuje průzkumnické, kreativní šamany dneška s jejich vlastní hlubinnou ekologií.

Zvířata vystihují živoucí kvalitu našeho vnitřního symbolismu – pohybují se a létají a hovoří, mají jasné oči a vlhké čumáky. Jejich instinkty mohou být našimi vlastními, dlouho atrofuujícími

a opomíjenými, leč ochotnými znovu se probudit. (Na rozdíl od verze popisované v tradičních sanskrtských textech o kundalini józe, jež pro každou čakru pevně určuje jistá symbolická zvířata, umožňuje Gallegosův systém metaforickou otevřenost – u konkrétního člověka může ve kterékoli čakře přebývat kterékoli zvíře.) Nabízejí vzkříšení většiny toho, co bylo ztraceno v našem postkar-teziánském světě s jeho formálními koncepty a kategoriemi a jeho důrazem na racionální přístup; umožňují nám znovu se spojit s naší vlastní instinktivností, energií, nezávislostí, „cestami zvířecích sil“.

V této nové knize Stephen Gallegos otevírá svá konceptuální okna do větší šířky než předtím, aby do nich zahrnul čtyři lidské schopnosti rovněž popisované Carlem Jungem. Myšlení, cítění a smyslové vnímání jsou zde představované podobně jako v Jungově systému, čtvrtou funkci ale představuje s pronikavou kreativitou jako *imaginaci*, nikoli intuici jako v Jungově přístupu. (Gallegos předpokládá intuici coby potenciál pro všechny funkce.) Hlubinná imaginace, obdařená svým vlastním životem, stejně jako jsou zvířata, není určená k nějakému manipulování za účelem dosažení našich cílů, jako je tomu v některých psychologických systémech řízené imaginace, ale je potřeba ji respektovat pro její vlastní vnitřní vitalitu a moudrost.

Skutečným cílem přístupu Stephena Gallegose je revitalizace lidské duše. Pro čtenáře je jeho prozaický text jasný a přitažlivý – a zároveň nám odhaluje nový (a přesto velmi starý) způsob revidování našich myslí. Tato kniha je nezbytností pro ty, kdo se zajímají o sebekoumání, řízenou imaginaci a nikdy nekončící sebetransformativní práci kreativního šamana.

Stephen Larsen, Ph.D.
New Paltz, New York
únor 1991

Stephen Larsen je profesorem psychologie, psychoterapeutem a zakladatelem Center for Symbolic Studies, 597 Springtown Road, New Paltz, NY 12561. Je autorem *The Shaman's Doorway* (Šamanova brána), (1976 a 1988), *The Mythic Imagination* (Mýtická imaginace), (1989) a se svou manželkou Robin napsali autorizovaný životopis Josepha Campbella: *A Fire in the Mind* (Oheň v mysli), který vyšel v nakladatelství Doubleday v roce 1991.

Obhajoba

MUSÍM ZAČÍT S OMLUVOU za stručnost této práce. Stojím před zásadním rozhodnutím: mohl bych na této knize pracovat další čtyři roky a naplnit ji tak, jak bych si představoval, nebo ji můžu vydat teď, v její současné podobě, v době, kterou považuju za zásadní pro směřování světa. Rozhodl jsem se pro teď.

Protože ji považuju za neúplnou, musím se omluvit za místa, kde pouze naznačuju možnosti, i když bych raději věnoval čas naplnění této vize bohatším, přitažlivějším způsobem.

Omlouvám se čtenáři za svou volbu nejasných výrazů tam, kde jsem mohl věnovat čas příkrášlení a rozvinutí.

Omlouvám se všem učitelům a spisovatelům, od nichž jsem v průběhu let čerpal inspiraci a kteří nejsou uvedeni v bibliografii ať už z důvodu opomenutí, nebo mojí zhoršující se paměti.

A omlouvám se za jakékoli neúmyslné nesprávné interpretace, jež by mohly brzdit probíhající pozitivní úsilí lidstva intenzivně zatíženého přežíváním v dnešních měnících se a otupujících kulturách.

V souvislosti s mým přístupem ke vzdělávání v této knize bych se obzvlášť chtěl omluvit těm skvělým učitelům, které jsme já i jiní lidé *měli*. Hovořím o vzdělávání, jako by bylo omezené a strnulé. To, čím se zabývám, je *institucionalizovaná* forma vzdělávání, v níž došlo ke ztrátě lidské dimenze a vzdělání se stalo čímsi, co je řízené soubory pravidel znemožňujících poznání jedince v jeho plnosti a mysteriu, v jeho rodící se kreativitě. Chovám nejvyšší úctu vůči skutečným učitelům, těm, kdo zůstávají věrni své lidskosti někdy i za těch nejnepříznivějších okolností.

A ještě něco. Toto je osobní kniha. Není to žádná akademická recenze literatury ani nemá ambice něčím takovým být. Skládá se

zejména z osobních zkušeností a poznání buď v rychlosti zaznamenaných při mých cestách, nebo přicházejících ke mně ve velmi časných ranních hodinách, kdy sedím u svého počítače.

Píšu velmi brzy. Vstávám tak mezi jednou a čtvrtou hodinou ráno a okamžitě jdu ke svému psacímu stolu a píšu, dokud se nestane něco, co přeruší moji koncentraci – obvykle probuzení mé dcery.

Mám v úmyslu dál tuto knihu naplňovat. Rozšiřovat, upravovat, zvětšovat a všeobecně obohacovat její obsah, dokud nedosáhne rozměrů, které si čtenář zaslouží. Pak ji vydám jako druhé vydání. Do té doby vám ji předkládám s pokornou omluvou řemeslníka, jemuž se nedostává času.

Úvod

BYL JSEM NA SLUŽEBNÍ CESTĚ, když naše miminko náhle a nečekaně zemřelo. Moje manželka Kay byla s ním. Položila ho na pohovku, když si četla noviny, a o dvacet minut později už byl syn mrtvý. Okamžitě jsem chvátal zpátky a dorazil jsem třináct hodin po jeho smrti. Kay byla ve stavu nepřítomnosti, zpochybňovala, co mohla udělat jinak, plánovala různé scénáře, podle nichž by býval nemusel zemřít, přemýšlela o krocích, které mohla udělat, aby jeho smrti předešla: „Co kdyby... Co kdybych bývala... Proč jsem neudělala... Proč jsem udělala...“ atd. Pochopil jsem, co dělá, a řekl jsem jí: „Promluv si se svým myšlením. Pověz mu, že oceňuješ jeho úsilí a snahu tuhle záležitost nějak vymyslet, ale řekni mu, že není co vymýšlet. Miminko je mrtvé a nic to nemůže změnit. Pověz myšlení, že nejlíp ti teď může posloužit tím, že tě podpoří v prožití toho, čím musíš projít, že tě podpoří v plném procítění všech pocitů, které přicházejí, a pomůže ti z této události přijmout poučení pro svůj růst. Zeptej se myšlení, jestli je ochotné tě tímto způsobem podpořit.“ Udělala to a okamžitě se uklidnila. Její myšlení se přestalo pokoušet převzít kontrolu nad situací. Uvědomilo si, že jeho jediná úloha může spočívat v podpoře a že existují jiné aspekty její bytosti, které se s nastalou situací potřebují vypořádat.

Byla to situace, ve které myšlení nevědělo, co dělat. Sféry života a smrti nepatří do pole jeho působnosti a v takové situaci může pouze podporovat zbytek bytosti. Pokud dělá něco jiného, záležitosti to jen zhorší, protože udržuje pozornost zaměřenou jinam, než kam by měla být – v tomto případě na pocity. Myšlení se nás snaží chránit před zraněním, jsou ale chvíle, kdy nám musí pomoci plně se ponořit do procítění bolesti, která je už přítomná.

V průběhu několika následujících měsíců jsme truchlili nad smrtí našeho chlapce tak plně, jak jsme jen mohli. Pocity přicházely ve vlnách, obzvlášť když jsme přemýšleli o různých jeho vlastnostech nebo když jsme se podívali na některé jeho oblečení či dárečky, které dostal. Pokaždé jsme se plně ponořili do záměrného cítění čehokoli, co bylo přítomné, a dovolili jsme si otevřeně plakat a truchlit. Prováděli jsme obřady spojené s jeho odchodem a vytvořili jsme malý oltář s několika jeho oblíbenými věcmi. Tento oltář stále stojí na knihovně vedle mého stolu, když teď píšu.

Byl to krásný chlapec, silný a bystrý, se zdravou chutí k jídlu. Byl středobodem našich životů a bolestně jsme si uvědomovali prázdnotu při jeho nepřítomnosti. Prosil jsem, aby tato situace přispěla, co nejvíc je to možné, k mému vývoji, a byl jsem ochotný setkat se přímo s jakýmkoli prožitky, které jsem měl zapotřebí, aby mi jeho smrt stejně jako jeho narození pomohly vyrůst a změnily mě, co nejúplněji to šlo.

Jednou z věcí, které jsem se od něj jednoznačně naučil, bylo, že umírání může být událost stejně krásná jako narození. Způsob, jakým odešel, s takovou lehkostí a grácií, bez jakéhokoli odporu a bez lpění na čemkoli z tohoto světa, byl velmi odlišný od mého vlastního mnohaletého zápolení se strachem z umírání, od hrůzy z toho, až tento okamžik nastane na mojí vlastní cestě. Vlastně to bylo dost paradoxní. S tím, jak moc jsem ho miloval a jakou bolest jsem cítil z jeho odchodu, bylo podivné vyprávět lidem o kráse jeho umírání.

Zhruba čtyři měsíce poté jsem vyučoval jednu pokročilou skupinu, jak používat zvířecí imaginace v psychoterapii. Jeden ze studentů mi dělal průvodce na otevřené cestě. Neměl jsem ani tušení, s kým se setkám, a neměl jsem žádný konkrétní záměr ani nic k řešení. Když jsem v duchu zavolal a požádal: „Jakékoli zvíře, které se se mnou

potřebuje nejvíc setkat, ať se, prosím, objeví,“ okamžitě jsem uviděl Kojota sedícího na vrcholu jedné stolové hory v jižním Utahu. Toho léta jsem se už s Kojotem setkal na svém hledání vize. Zdržoval se kolem mého silového místa poslední noc mého individuálního pobytu v divočině a já si šel lehnout se strachem, že se v noci připlíží, rozerve mi hrdlo svými silnými zuby a čelistmi a já umřu. Druhý den ráno, poté co jsem si prošel nocí plnou strachu, se přiblížil a jemně mi olízl krk. Když jsem ho teď viděl sedět na vršku stolové hory, zeptal jsem se ho: „Kojote, co je potřeba, aby se odehrálo?“

Odpověděl: „Pojď se mnou výt,“ a já jsem si všimnul, že sedí nad hrobem mého chlapěčka. Okamžitě jsem propukl v srdceryvný pláč. Oba jsme dlouho vyli a truchlili a pak mi Kojot řekl: „Plně jsi truchlil a oplakával smrt svého syna, ale když zemřel, zemřela i určitá část tebe samotného. Tohle truchlení bylo za tu tvou část, která zemřela.“

Zdělili jsme kulturu, která považuje myšlení za způsob poznávání nadřazený všem ostatním. Jsme cvičeni a programováni k tomu, abychom se uchylovali k myšlení jako prostředku pro řešení jakýchkoli možných výzev. Když se ocitneme v ohrožení, zjišťujeme, že se snažíme nutkavě vymyslet, co dělat. Když se vynoří jakékoli obavy, uvědomujeme si, že se myšlení okamžitě staví do přední pozice a my zachováváme postoj, že právě ono musí přijít s nějakým řešením. Myšlení se okamžitě angažuje bez nejmenšího povědomí o tom, že existují další dimenze bytosti, které jsou možná mnohem kompetentnější, než je ono. Myšlení ale funguje jenom takovým způsobem, v němž bylo vycvičeno. Dělá to, čemu bylo naučeno, aniž by se zastavilo a posoudilo, jestli je vůbec jako takové správnou reakcí.

My jsme tuto kulturu nestvořili – ve skutečnosti do velmi značné míry ona stvořila nás. Teď ale samotné naše životy a život lidstva

jako celku závisí na naší schopnosti vrátit se na místo v sobě, kde poznání není překroucené a kde myšlení není zaměňované s věděním, kde se čtyři primární způsoby poznávání mohou navrátit do své přirozené rovnováhy. Pokud tohle nenastane, a to velmi brzy, tato země a lidský zájem o svobodu jednotlivců, který se v této kultuře vyvinul, nepřežije.

Výzva je individuální záležitostí. Musíme každý osobně podstoupit a uskutečnit opětné dosažení této rovnováhy. Přitom se vrátíme do svého přirozeného středu a naše kultura se bude spontánně vyvíjet do pozice, kde místo zachovávání nerovnováhy bude podporovat celistvost.

My všichni toužíme po tomto bodě soustředěné rovnováhy. Neustále nás táhne kupředu, i když si nejsme jisti, za čím konkrétně jdeme. Když ho jednou plně zakusíme, uvědomíme si, že má větší cenu než jakékoli jiné možné úspěchy.

Čtyři způsoby poznávání

JSME NATOLIK ZVYKLÍ NAHLÍŽET POZNÁVÁNÍ prostřednictvím abstrakcí myšlení, že se nás zpočátku zmocní úžas nad zjištěním, že existují pouze čtyři způsoby poznávání. Překvapení pramení zprv ve zjištění, že jsou pouze čtyři, a za druhé z uvědomení si, že jsme silně omezovaní primárně na *myšlení o* poznávání namísto jeho skutečného prožívání, a za třetí z toho, když se konečně setkáme s rozsáhlostí a nejvyšší celistvostí poznání.

Čtyři způsoby poznávání jsou: myšlení, smyslové vnímání, cítění a imaginace. Ano, já vím. Pokud jste jungiáni, bude vám ten čtvrtý připadat nezvyklý. Když Jung hovořil o čtyřech *funkcích vědomí*, označoval jako čtvrtou intuici. Je ale dobrý důvod tuto funkci pojmenovat nově.

Jung byl ve specifické pozici, protože byl vysoce intuitivní a jeho představivost byla velmi silná. Kromě toho jeho intuice, tedy znalost záležitostí mimo přítomný okamžik a okolností, pro které nejsou žádné bezprostřední důkazy, k němu přicházela prostřednictvím jeho představivosti neboli imaginace. Není tedy překvapující, že tyto dvě funkce nerozlišoval. Je jasné, že smyslem jeho života bylo pomoci lidem žijícím v západních kulturách navrátit se k oknu imaginace coby právoplatnému způsobu poznávání.

Jsou ale jiní lidé, také vysoce intuitivní, k nimž intuice přichází prostřednictvím jednoho z ostatních oken. Mým vlastním intuitivním oknem je cítění. Jednou z krásných věcí, které se odehrály během méj praktikantské stáže v psychoterapii, bylo, že jsem měl určité pocity ohledně svých klientů. Když jsme se poprvé setkali, věděl jsem o nich jisté věci, aniž by o tom padlo jediné slovo nebo o té záležitosti byly jakékoli zjevné důkazy, a toto moje poznání

se pak potvrzovalo – někdy o celé měsíce později v průběhu našich setkávání. Pravděpodobně není lepší prostředí, v němž by se mohla něčí intuice v průběhu času soustavně potvrzovat. Mám také dobrou přítelkyni, pro kterou je intuitivním oknem *myšlení*. Snadno se jí vybavují intuitivní myšlenky o klientech, s nimiž pracuje. A mám jiného přítele, jehož intuice přichází prostřednictvím okna smyslového vnímání. Miluje pobyt pod širým nebem a jeho přirozeným domovem je divočina. Je pravdou, že pro mnohé lidi intuice přichází prostřednictvím okna imaginace, to ale může být spíš díky skutečnosti, že jsme coby kultura zamítli intuici a současně s tím zamítli imaginaci. V učebních osnovách neexistuje nic takového jako „Intuice 101“. Máme ale mnoho jiných kurzů, jež se týkají výcviku v konkrétně specializovaném způsobu *myšlení* – například „Matematika 101“ – které výslovně vylučují intuici coby právoplatnou dimenzi.

MYŠLENÍ

Nestvořili jsme kulturu, v níž žijeme, my jsme ji zdědili. Tato kultura má zákony, které vyžadují, abychom byli důkladně vycvičení ve způsobu poznávání zvaném myšlení. Není to označované tímto způsobem, ale říká se tomu „vzdělání“, je to však strukturováno především kolem způsobu poznávání, jemuž říkáme myšlení. Pokud je vaším převládajícím způsobem poznávání něco jiného než myšlení, nebude se vám v tomto výcviku dařit tak jako někomu, pro koho je myšlení primárním způsobem poznávání. Jestliže je vaším prvořadým způsobem poznávání cítění, budete to mít pravděpodobně mimořádně obtížné. Můžete si najít nějaký hudební kurz, pokud se nějaký nabízí, který se bude okrajově dotýkat místa, kde převážně přebýváte, toto místo ale nikdy nebude přímo středem

zájmu. Pokud je vaším převládajícím způsobem poznávání představitivost, budete pravděpodobně označeni za „snílka“ nebo „lenivého“ a možná najdete nějakou uměleckou třídu (nebo někdy poezii či literaturu, pokud je dobře vyučována), v níž se budete cítit dobře, tedy alespoň do té doby, než nastane čas na přidělování známek. Jestliže je vaším převládajícím způsobem poznávání smyslové vnímání, bude se vám možná dařit trochu lépe. Možná se budete zajímat o sporty, pokud jste na tom fyzicky dobře, nebo o vědu, pokud máte sklon zůstávat spíš uvnitř.

A jestliže jste mimořádně intuitivní, buďte velmi opatrní. Bude te žádání, abyste logicky zdůvodnili, *jak* víte některé věci, a pokud prostě *znáte* odpověď, zejména když se to týká matematiky, budete pravděpodobně někdy obviněni z podvádění. Nejlepší tedy je svou intuici prostě skryvat – pokud chcete přežít.

Toto je výcvik, který po vás bude legálně požadováno podstoupit. Nemá to nic společného s tím, kým jste, ani s vašimi konkrétními talenty nebo založením. Tento výcvik bude pod dohledem autority, která je sama (většinu času bude touto autoritou nějaká žena) přísně sledována dalšími, kteří si chtějí být jistí, že nikdy nebudou obviněni z nezodpovědnosti.

Tento výcvik je tak důkladný, že bude zabírat významnou část každého probdělého dne po minimálně dvanáct po sobě jdoucích *let*. Tento výcvik vám může připadat vysoce frustrující, protože bude probíhat na úkor vaší celistvosti. Pravděpodobně nebude způsob, jak byste mohli vyjádřit ztrátu, kterou budete cítit, a budou vás učit, že vlivní lidé, vaši rodiče a učitelé, kteří na vás tohle požadují, jsou moudří a jsou vašimi opravdovými rádci, jimž leží na srdci vaše dobro.

Nadhodnocování myšlení je v naší kultuře rozšířený zvyk, který jsme zdědili. Pokud by tento výcvik byl zaměřený na správné

používání myšlení, pak by mohl být do určité míry ospravedlnitelný, tak tomu ale není. My neučíme své děti, *jak* myslet, ale otravujeme největší část jejich mladých životů tím, že jim vštěpujeme, *co* si mají myslet. Určujeme určité konkrétní vzorce myšlení, jež je pak nutíme na požádání papouškovat. Chceme, aby na určité otázky odpovídaly konkrétním způsobem, na požádání, a učíme je, že když to nedělají, jsou v jistém ohledu neschopní. Neumožňujeme jim rozvíjet jejich schopnost hledání a zpochybňování přirozenými a pečujícími prostředky.

Tím nejhorším způsobem jim předáváme hodnotový a myšlenkový systém, který je pak ovládá po zbytek jejich života – stává se mapou, jejímž prostřednictvím si hledají svou cestu velmi krátkou existencí. Tento hodnotový systém vzbuzuje zdání, že popisuje strukturu skutečnosti, jejich původu a osudu a všeho, co je v rámci toho dostupné. Tento hodnotový systém se stává natolik převládající aktivitou (protože musí být neustále obnovován, aby existoval), že jejich vědomí je zakrátko bráněno plynout k místům mysteria, zázraku, prožívání úžasu. Tento hodnotový systém se stává základem, na němž si ospravedlňují svou vzájemnou nehumánnost – je jejich argumentem pro vedení válek a plnění země. Tento hodnotový systém se stává primární strukturou v jejich chápání, kým vlastně jsou. Tento hodnotový systém je dvojnásobně omezující, protože v sobě obsahuje nejen strukturu toho, kým jsou, ale také toho, kým nejsou. Tím, že neustále nutíme své děti samy sebe zdůvodňovat verbálně, nikoli popisovat to, co se děje, ale logicky ospravedlňovat své jednání, a když jsou pod tlakem, ospravedlňovat vlastní existenci, se verbalizace stává základem, na němž stojí jejich identita v komunitě.

Poznávání prostřednictvím myšlení je oknem, v němž my coby lidé trávíme největší množství času a věnujeme mu nejvíc energie.

Je to dimenze nás samotných, s níž se nejsilněji ztotožňujeme. V jejím rámci definujeme to, co se stává náhražkou za prožitek bytí – svou sociální identitu. Byli jsme trénováni soustředit se natolik intenzivně na myšlení, že máme tendenci ztrácet ze zřetele ostatní způsoby poznávání, ty, které nás tak ostře neodlišují jednoho od druhého a od našich zvířecích bratrů a sester.

Kdyby byl způsob poznávání zvaný myšlení vyučován *náležitě*, obsahoval by také chápání svých vlastních hranic. Obsahoval by poznání cesty, jak se někteří lidé v myšlení mohou ztratit a jak se myšlení samotné může stát překážkou na cestě objevování. Obsahoval by popis skutečného vztahu mezi myšlením, cítěním, smyslovým vnímáním a imaginací; on však obsahuje významná překroucení těchto vztahů.

Coby kultura jsme vytvořili rozsáhlé struktury pro sledování různých směrů, jimiž se myšlení může ubírat, a pro jejich rozšiřování a udržování. Myšlení nám prostřednictvím sociálního média zvuků a písmen (obrazového záznamu zvuků) poskytuje rozsáhlý propletenec postojů, chování a map „skutečnosti“, které nás konstruuji do jasně vyhraněného těla – kolektivně i individuálně.

Vynášíme rozsáhlé soudy o kulturách, založené na jejich úrovni gramotnosti (tedy jejich schopnosti dávat smysl obrazům), a požadujeme, aby naše děti trávily největší část nejtvárnějšího období svého života osvojováním si nástrojů a praktikováním rozličných vzorců myšlení. Jsme tak zaměřeni na myšlení, že si nejvíc ceníme těch lidí, kteří jsou schopni popisovat jeho nejnovější dimenze.

Při zaměřování se na problémy spojené s nadměrným a nesprávným užíváním myšlení bych však nechtěl opomenout jeho významnou hodnotu. Poskytuje nám schopnost přibližně odhadovat rozsáhlé časové úseky předcházející a následující po tomto přítomném okamžiku a spekulovat o nich, což je vlastnost podle všeho

nedostupná všem ostatním bytostem kromě člověka. Dovoluje nám poznat organizaci současně velmi nepatrného a nekonečně rozlehlého, atomu a vesmíru. Prostřednictvím okna myšlení můžeme nahlédnout organizaci a strukturu s přesností nedostupnou kterémukoli z ostatních tří oken.

Máme k dispozici nejlepší příběhy dovedně vytvořené některými z nejlepších vypravěčů, o nichž víme, že kdy existovali. Tato rozsáhlá a vysoce ceněná literatura nám poskytuje pocit vztahu k lidem, které jsme nikdy nepoznali, a událostem, které jsme nikdy neprožili.

A nakonec je to myšlení, co nám umožňuje vytvoření tohoto rozsáhlého propojení, jež konečně umožní lidstvu poznat samo sebe: složitou síť telefonů, rádií, televizí, faxů, strojů, filmů a počítačů, která nám za dobu mého vlastního života pomohla stát se soucitnějšími a vstřícnějšími vůči těžkému údělu našich trpících lidských bratrů a sester. Pomohla nám ale také stát se účinněji destruktivními.

Jádro procesu myšlení tvoří rozebírání, označování a určování vztahu mezi jednotlivými částmi prostřednictvím srovnávání. Toto okno poznávání je nejvíc závislé na jazyku. Je to tudíž jediný způsob poznávání, který si člověk téměř celý *osvojuje*, rozvíjí ho a předává ho celé věky.

Ostatní způsoby poznávání mají rozsáhlé dimenze, které se vymykají možnostem popisu z pohledu myšlení. Protože však je jazyk naším sociálním médiem, je obtížné, aby byly ostatní způsoby sociálně uznávané. Všichni lidé na Západě procházejí výcvikem, který je učí přijímat myšlení jako nejopodstatněnější způsob poznávání. V mnoha případech ale dochází k *zaměňování* myšlení za vědění a k přijímání ostatních způsobů poznávání pouze v těch skulinách, kde se kryjí s myšlením.

Myšlení bývá obvykle nesprávně používáno jako způsob poznávání tak, že je zatěžováno neustále opakovaným systémem myšlenek – to znamená, že je zaměstnáváno udržováním nějakého hodnotového a názorového systému. Aby nějaký hodnotový systém mohl být zcela opodstatněný a platný, musí být pravdivý. To znamená, že musí adekvátním způsobem popisovat univerzum v chodu. Pokud však popisuje univerzum nesprávně, bude kolidovat s ostatními způsoby poznávání a bude nad nimi muset získat nadvládu, aby bylo možné tento hodnotový systém udržet.

Základní potíž s naším současným hodnotovým systémem, tím, který je založený na vědě, je, že vychází z takového nahlížení dvou oken – citění a imaginace – které je mylné. Toto nesprávné chápání se vyvinulo z myšlení *o* citění a imaginaci, namísto jejich přímého prožívání, a následného vyvozování závěrů, které udržují hodnotový systém.

Pravděpodobně nejvyšší funkcí jakéhokoli hodnotového systému je udržování nějaké identity, popis toho, kým se domníváme, že jsme. Tento popis je vždy méně, než kým jsme doopravdy. Tím nejdestruktivnějším aspektem tohoto zaměření v našem hodnotovém systému tedy je vypuštění aspektů skutečnosti, které jsou zásadní pro naši celistvost.

SMYSLOVÉ VNÍMÁNÍ

Smyslové vnímání je způsobem poznávání, který vede k velkému zmatení, nikoli však proto, že by samo o sobě bylo matoucí. Okno smyslového vnímání je vitálním a nepostradatelným oknem. Jeho prostřednictvím se okamžitě a přímo dozvídáme o existenci velkolepých zázraků vnímatelného univerza a o jejich kráse. Nesčetné množství obrazů a zvuků, chutí a vůní, měkký a něžný dotek nám

vypráví o nekonečné rozmanitosti tohoto místa, do něhož jsme se narodili.

Je to také okno, na němž závisí naše přežití. Bez něj bychom nepřežili. Smyslové vnímání nám umožňuje okamžitě reagovat, pokud je náš život v ohrožení nebo v nebezpečí, a najít si cestu na ta místa, kde mohou být naše potřeby naplněny a naše bytost chráněná.

Otevírá nám přístup k těm dimenzím, které vidíme, slyšíme, cítíme, chutnáme a dotýkáme se jich. Podává nám zprávy o bezprostředním *objektivním* světě.

Naše zmatení vzniká jako výsledek specifického spojení myšlení se smyslovým vnímáním: když si začneme myslet, že svět vnímaný smysly je svět skutečnosti. Je to pouze její povrch. Cítění a imaginace nám poskytují poznání hlubin této skutečnosti.

Žijeme v teoretickém světě, který jsme sami stvořili, kde jsme učeni, že objektivní je skutečné a subjektivní je poněkud sporné. Takové přesvědčení znamená, že si ceníme informací, které přicházejí prostřednictvím okna smyslového vnímání, mnohem víc než toho, co k nám přichází prostřednictvím oken cítění a imaginace. Tato kniha je o napravování nastalého nerovnovážného stavu.

CÍTĚNÍ

Cítění je svět, jemuž jen málo rozumíme, protože se snažíme mu spíš rozumět než ho cítit.

Já jsem měl velké štěstí, že jsem se narodil do starobylé kultury, která považovala cítění za způsob poznávání minimálně stejně hodnotný jako myšlení. Byl jsem ale vycvičen ve způsobu poznávání prostřednictvím myšlení odlišnou kulturou. Konflikt nastal tehdy, když se mi tento výcvik snažil vnutit názor, že cítění má

nižší hodnotu. Tak jsem svoje cítění skrýval, jak nejlíp jsem dokázal, a dál jsem si ho tajně vážil.

Cítění je způsob poznávání *energií*, zejména energií řídících naše vlastní fyzické a emocionální pohyby. Máme tendenci domnívat se, že cítění zahrnuje pouze emoce, ale emoce jsou jen vysoké a nízké body souvislé krajiny, body, které jsou vhodné k vyjadřování slovy.

Cítění je způsob poznávání emocí a energií, jež existují v okolním prostředí a druhých lidech. Je to dimenze, jejímž prostřednictvím jsou zažívány „vibrace“ a je zachytávána atmosféra a nádech nějaké události. Je to dimenze, jejímž prostřednictvím často nastává okamžité vědění, přestože nemáme žádné smysly zachytitelné důkazy pro zdůvodnění takového vědění. Toto je dimenze *receptivního* (*přijímajícího*) cítění.

Cítění je ale také podněcovatelem pro jednání. Je to naše energie tak, jak ji prožíváme. Pokud je silná, posouvá námi konkrétními směry – buď směrem k něčemu, nebo od něčeho. Její pohyb může být silnější než naše logika nebo naše schopnost myslet. Většina našich potíží pramení ve snaze sladit cítění s logikou, protože jsme byli trénováni, abychom si vážili logiky a znevažovali cítění. Výzvou pro nás je dovolit myšlení, aby znovu navázalo skutečný vztah s cítěním, místo aby se ho pokoušelo ovládnout a kontrolovat. Myšlení bylo vedeno k tomu, aby nedůvěřovalo poznání pramenícímu z cítění. Mnohokrát jsem při terapii pracoval s někým, kdo, když se začne vynořovat nějaký silný pocit, s ním bojuje a snaží se ho brzdit, pokud nejdřív „neví“, o co se jedná. Myšlení se musí naučit, že cítění má delší a hlubší paměť než ono samotné a že už *ví*, proč je tady. Myšlení se může naučit důvěřovat cítění a objevit toto „proč“ později.

Pokud se odtrhneme od cítění, odloučíme se od své energie, od své živosti a staneme se značně utlumenými. Plně vstoupit do cítění znamená stát se kompletně vnímavými a reagujícími. To je

obtížné, protože některé pocity jsou bolestivé a naše kultura nás učí snažit se bolest zmenšovat, utíkat od ní, místo aby nám pomáhala naučit se, jak se s ní plně setkat a vypořádat.

Dalším z důvodů, proč máme problémy s cítěním, je kontinuum. Protože energie je kontinuální, nepřetržitá a neexistuje jediné místo, kde by nebyla, nedávají nám pocity pevné rozlišení mezi námi a někým jiným nebo mezi dvěma objekty především proto, že když víme prostřednictvím cítění, *neexistuje žádné pevné rozlišení*; vše je kontinuální proud. Skutečně existuje spojitost mezi tím, kým jsme my, a někým druhým. To je jeden způsob, jak můžeme někoho jiného poznat okamžitě, aniž bychom se s ním kdy setkali nebo o něm cokoli věděli. Toto je samozřejmě dimenze, v níž se odehrává láska.

Skutečnost, že cítění potvrzuje spojitost veškeré energie, je také jedním z hlavních důvodů, proč má myšlení problém s formulováním pocitů. Myšlení funguje z pohledu jasných hranic a rozlišování a definuje věci tak, že je odděluje od toho, čím nejsou. Cítění je proměnlivé a plyne v jednom souvislém kontinuu. Jazyk se do této dimenze nedokáže dost dobře napasovat.

Coby kultura jsme v oblasti cítění v podstatě ngramotní. Protože je neviditelné, máme velký problém přizpůsobit mu svůj jazyk a typicky bývá zachycováno pouze v metaforách, tedy odkazem na něco, co můžeme vnímat svými smysly, jako například „šílený jako rozrušený býk“. Cítění je mnohem subtilnější než myšlení, a protože jazyk je nástrojem myšlení, nevyvinuli jsme si jazyk pro popisování vytríbenosti cítění. A náš výcvik v myšlení představuje výcvik bez cítění. Školní třída je místo, kde je cítění záměrně omezeno; pokud má student intenzivní cítění, bývá obvykle ze třídy odstraněn. Rozhodně to není místo, kde bychom byli povzbuzováni ke vstoupení do pocitů a k jejich přímému zkoumání. Jsme

také trénování, abychom se zaměřovali na to, co je možné okamžitě a snadno pojmenovat a popsat a v důsledku toho je to, co je nepopsatelné, nepohodlnou dimenzí ve vnímání.

Cítění je mnohem víc jako vůně než nějaký objekt. Má jemné nuance a není možné ho vidět, ačkoli má nějaký zdroj (i když tento zdroj nemusí být bezprostředně přítomný). Samovolně se odvíjí a může být někdy nepříjemné a samozřejmě naopak také rozkošné. Může viset ve vzduchu tam, kde byl jeho zdroj intenzivní, a ono tam stále přetrvává. Je to něco, o čem obvykle nemluvíme, pokud to není příjemné. Někteří lidé jsou na něj jemněji naladěni než jiní. A u některých se zdá, že s rostoucím věkem vůči němu ztrácejí svou citlivost. Když je silné, pohání nás buď ke svému zdroji, nebo od něho. Protože je neviditelné, můžeme si uvědomovat pouze jeho působení. Může se držet v nějakém místě dlouhou dobu, ostatní ale mohou popírat jeho přítomnost. Může zesílit až ke svému vrcholnému bodu, než se rozptýlí. Osobu nebo nějakou událost obklopuje jako jeho aura. Jsme mnohem uvolněnější v prostředí přátelských pocitů než v prostředí s pocity nepříznivými, je nám lépe v jejich příjemných projevech než v těch hrozivých.

Cítění přesahuje obvykle akceptovatelné hranice poznání, protože je současně neviditelné a kontinuální, a coby způsob poznávání bývá typicky potlačováno velmi záhy v životě. Primárním způsobem poznávání rodičů je myšlení, protože sami už jsou příslušníky kultury, která je to naučila, a právě s tímto rozhraním se dítě setkává při svém příchodu na tento svět. Takže dítě se svým otevřeným způsobem poznávání nejprve narazí hlavou do hodnotového systému rodičů, což určuje okolnosti pro jeho první nezbytnou adaptaci. A přestože matka vůči svým dětem, když rostou, často udržuje otevřené okno poznávání prostřednictvím citění, alespoň tedy po nějaký čas, jiní lidé ho obvykle otevřené neudržují.